

De grote hongersnood in Ierland

Voorbij, maar niet vergeten!

door

*Sunniva DEWAELE
Klaverbeekstraat 1 / 0002
9940 EVERGEM*

De hongersnood - 1845-1847 - in Ierland is één van de meest belangrijke gebeurtenissen in de Ierse geschiedenis. Het resulteerde in een massa-emigratie naar andere landen, waaronder Amerika. Deze gebeurtenis veranderde het aanzien van Ierland voor altijd. Deze ingrijpende verandering was niet enkel te wijten aan een schimmelziekte bij de aardappelen, toentertijd het belangrijkste teeltgewas, maar was veeleer te wijten aan een opeenstapeling van sociale, economische en geografische factoren. De dramatische gevolgen van de Ierse aardappelhonger vinden hun oorsprong in het middeleeuwse Ierland.

Vóór de Engelse verovering, had Ierland een geheel andere socio-economische samenleving dan zijn zustereiland, en het bestuur was meer versnipperd dan in de meeste andere Europese landen tijdens de middeleeuwen. In de 10de en 11de eeuw werd de Iers-Keltische samenleving geleid door een complex geheel van familiale hoofdmannen. Deze vorm van machtsverdeling veroorzaakte tal van conflicten en ruzies tussen de diverse clans, als individuele leden pogingen ondernamen om meer macht te verkrijgen. Sociale omgang werd door een complexe code van eer geregeld. Onder deze code, bijvoorbeeld, was een gezin verplicht onderdak te verlenen aan toevallige reizigers. Ingeval deze gastvrijheid niet toegepast werd, had dit zware gevolgen voor de gehele familie.

De toenmalige economie in Ierland was, in de meeste gevallen, gebaseerd op landbouw voor eigen gebruik. Een gemeenschap van bloedverwanten kweekte gewassen of fokte vee in de velden die rondom de woning lagen. Land werd overwegend in de familie gehouden en ieder volwassene mocht op de gronden van de familie landbouw bedrijven. Deze vorm van landbouwgemeenschap werd gevormd om zogezegd familieruzies te voorkomen. Maar, hoe dan ook, het herhaaldelijk bewerken van kleine oppervlakten grond was moeilijk met als resultaat dat de populatie nog steeds nomadische eigenschappen vertoonde. Een paar bewoonde gebieden waren bij de kust en rivieren gelokaliseerd - dorpen zijn in het begin door Vikingen en Normandische handelaars gesticht.

De Engelse dominantie verliep trapsgewijs, maar had een dramatisch effect op de toenmalige Ierse economie. De eerste Engelse inwijkelingen kwamen aan land in het midden van de 12de eeuw als landhongerige Normandische landheren. De eerste van deze landheren kwamen in 1166 een Ierse hoofdmann ter hulp die macht op het politiek toneel wilde krijgen. Andere Normandiërs volgden spoedig en veroverden bijna 2/3 van Ierland. Deze Normandiërs brachten niet enkel hun leger mee, maar ook een sociaal regime dat ze het eiland opdrongen. De Normandiërs stelden een feodaal systeem - dat ze in Engeland gekend hadden, kastelen, landhuizen en landgoed inbegrepen - in. Hoe dan ook, deze veranderingen waren kort van duur. Ierland was ver weg van Engeland en de Engelsen hadden weinig interesse voor het eiland. In de daarop volgende eeuwen hadden de Engelsen meer aandacht voor de oorlogen met Frankrijk en Schotland. En de bijhorende natuurlijke tegenslagen, zoals de pest en hongersnood, leidden de aandacht van Engeland ten aanzien van Ierland af. Het gevolg daarvan was dat de aanwezige Normandische vestigingen stilaan door de Gealisch-Keltische gemeenschap opgenomen werden.

Het volgend Engelse binnendringen kwam door de Tudor-dynastie die in Engeland, aan het eind van de 'War of the Roses' in 1485, aan de macht kwam. Het begon met Henry VII. Hij onderdrukte een opstand, die zich in het oosten onder leiding van de Graaf van Kildare had ontwikkeld. Nadat het oproer onderdrukt was, stelde Henry een constante Engelse aanwezigheid in en dit in samenwerking met de aanwezige Engelse landheren en de Graaf van Kildare, die reeds vergiffenis had verkregen. De verovering van eiland ging onder Henry VIII verder. De Engelse cultuur moest volgens hem vaste voet op het eiland krijgen. Zijn aanhangers wilden niet alleen het politiek systeem helpen uitbreiden, maar hun godsdienst. Na de breuk tussen Henry VIII en het Vaticaan, bleven de Ierse- en de Oud Engelse kerk trouw aan Rome. Daardoor kwamen ze vijanden van Engeland. Henry VIII moedigde de uitbouw van nieuwe Engelse nederzettingen aan om zo een grotere controle over weerspannige gebieden te verkrijgen.

De kinderen van Henry VIII en hun nakomelingen zetten het proces van verdere verovering voort. Mary Tudor, ook katholiek, introduceerde het 'plantageschema'. Onder dit plantageschema werd de Ierse boerenbevolking verplicht naar minder vruchtbare gronden te verhuizen, terwijl de meest vruchtbare grond door de landheren gebruikt werd om gewassen te kweken die voor Engeland bestemd waren. Dit proces werd door Elisabeth I verder verfijnd, die in Munster plantages inrichtte. Verder werkte ze aan de verdere verengelsing in Ierland door de oprichting van Trinity College in Dublin. De stichting van diverse Engelse nederzettingen veroorzaakte talrijke Ierse opstanden die steeds met dezelfde brutaliteit door de Engelsen onderdrukt werden. Onder James I, de eerste koning in Engeland van de Stuart-dynastie, werden Ierse gronden verder door Engelse kolonisten ingenomen. Onder deze koning, eveneens de koning van Schotland, vonden veel Schotse Presbyteriërs - lid van een hervormde kerk - hun weg naar Ulster, alwaar ze de streek herschiepen zowel in sociaal, godsdienstig en economisch opzicht. Het ineenvallen van de Engelse monarchie, onder Charles I, bracht onzekerheid in Ierland teweeg hetgeen resulteerde in bloedige gewelddadigheden tegen de Protestanten in Ulster. Om deze toestand te keren, leidde de Engelse Puriteinse leider, Oliver Cromwell, in 1649 in Ierland een expeditie die deze opstanden met onvergetelijke wreedheid onderdrukte.

De daaropvolgende jaren waren voor de Ieren, op militair als op economisch vlak, zeer onstabiel. De Glorieuze Revolutie - in Engeland zo genoemd om zijn vredelievendheid - was in Ierland zeer bloedig. Legers van William III, de nieuwe protestantse koning van Engeland, en strijders loyaal aan de verdrongen katholieke koning, James II, vochten voor het meesterschap over Ierland. Ierland werd tenslotte onder volledige controle van Engeland gebracht wanneer William's leger de strijdkrachten van James versloegen bij de 'Battle of the Boyne'.

Doorheen de conflicten tussen Ieren en Engelsen, Katholieken en Protestanten, veranderde het gezicht van Ierland. Landbezit door katholieken verminderde geleidelijk aan. In 1641 bezaten de katholieken nog 50 % van de gronden in Munster, Connaught, Leinster. In Ulster beheerden ze nog de meerderheid van de gronden. Tegen 1703, met uitzondering van kleine delen van Connaught en Ulster, bezaten de katholieken nog tussen 5 % en 15 % van de gronden.

Politiek gezien veranderde het aangezicht van Ierland ook. Technisch gesproken was Ierland een vrij land, maar de Ierse leiders in Ierland werden door rechtstreeks door het Engels hof benoemde gezagdragers, gecontroleerd. In 1798 brak een nieuwe opstand uit en deze bracht een definitief einde aan de Ierse onafhankelijkheid op welk vlak dan ook. In 1801 tekende het Ierse Parlement, onder druk van Engeland, de 'Pact van de Unie' waardoor Ierland zichzelf ophief en integraal deel ging uitmaken van het Verenigd Koninkrijk.

In het begin van de 19de eeuw was het leven in Ierland een tijd van scherpe contrasten. De meeste vruchtbare landbouwgronden waren in handen van Engelse landlords. Het graan en het vee die op deze boerderijen gekweekt werden, waren bestemd voor uitvoer naar Engeland. De minder goede gronden werden in grote oppervlakten voor lange termijn aan een paar individuen verhuurd. Deze verdeelden de gronden opnieuw en verhuurden ze op hun beurt aan de Ierse boeren. Deze Ierse boeren verhuurden soms stukken van hun grond aan andere Ierse boeren. Deze boeren wilden graan of vee kweken. Dit zou de boer van geld voorzien om de huur te kunnen betalen en het nodige geld voor eten. De rest van de bruikbare grond had de bedoeling aardappelen te kweken, die het dagelijkse menu van de Ierse boer aanvulden. De aardappel vond in de 16de eeuw zijn weg van Zuid-Amerika naar Ierland en bewees een gewas te zijn dat op de Ierse armere gronden goed gedeinde. Op een zelfde stukje grond was de opbrengst van aardappelen hoger dan van graan of groenten. Bijgevolg vormde de aardappel, naast melk, het bijkomend voedzaam bestanddeel in het dieet van de Ierse boer.

Na een tijd begon de situatie van de Ierse boer minder en minder rooskleurig te worden. De Napoleonaanse oorlogen veroorzaakten een verhoging van de graanprijs én een vraag naar nieuwe landbouwgronden in Ierland. Dit had tot resultaat dat de Ierse boeren genoodzaakt waren om op nog kleinere oppervlakten te gaan leven. In Connaught, één van de armste gebieden van Ierland, bewerkten ongeveer 60% van de landelijke populatie lapjes grond van minder dan 2,5 ha. Zelfs na de oorlog bleven de huurprijzen de pan uitrijzen. Om de zaken nog ingewikkelder te maken bleef de Ierse bevolking maar stijgen en verhoogde de strijd om een stukje land te bezitten. Na verloop van tijd begon de afhankelijkheid ten aanzien van de aardappel te verhogen. Weldra werd het geld, verkregen door de verkoop van gewassen en vee, volledig aan de huur besteed, en daardoor werd de

aardappel stilaan de enige bron van voeding. Zelfs het geld, verkregen door de verkoop van groenten en vee was vaak niet genoeg om de huur te betalen en veel Ieren doolden in Ierland, Schotland en Engeland rond op zoek naar werk als arbeider.

Door de afhankelijkheid aan de aardappel als enige voedingsbron kon een ramp niet lang op zich laten wachten. In 1842 vernietigde een schimmelziekte, gewoonlijk meeldauw genaamd, in Noord-Amerika de aardappeloogst. Dit is een ziekte die in een paar weken tijd gezonde planten ten gronde richt. De schimmel tast zowel het loof als de aardappel zelf aan en verspreidt zich zeer vlug. In 1845 dook deze ziekte in Engeland op. Eveneens in 1845 vernietigde meeldauw gedeeltelijk de oogst in Ierland. In 1846 werd de oogst volledig vernietigd. Sterfte nam in de wintermaanden epidemische vormen aan. Om de zaken nog erger te maken stierven de mensen, als gevolg van hun verzwakkende weerstandsvermogen, aan diverse besmettelijke ziektes als tyfus, cholera, buiktyfus en scheurbuik. Rauwe rapen, granen en zeewier veroorzaakten dysenterie. Hoe dan ook, ongeveer één miljoen Ieren stierven van hongersnood of aanverwante ziekten.

De Engelse 'hulpstroom' was niet voldoende om aan de noden te voldoen. Onder de in 1834 uitgevaardigde 'Armenwet' was het zo dat alle hulpmiddelen naar de werkhuizen gingen op voorwaarde dat de armen aan het werk gingen. Dus de Engelsen flansten openbare werken in elkaar om werkgelegenheid te bevorderen, maar slechts een fractie van de bevolking vond werk. Soepkeukenen verspreidden sporadisch eten aan de hongersnood. Hoe dan ook, de hongersnood creëerde een massa mensen die in nood leefden zodat de Engelsen in 1848 toch genoodzaakt waren

kleine sommen geld aan de armen te geven. Toch was de hulp onvoldoende en de Engelse regering was niet geneigd meer te doen. Veel van de liberale parlamentsleden zagen deze hongersnood als een 'natuurlijke manier' om van de boeren af te geraken, wat altijd een 'probleem' geweest is. Voor de landlords opende het overlijden van de Ierse boeren een deur om meer grond in te palmen. De Engelse landlords bleven maar graan en andere gewassen naar Engeland exporteren, terwijl deze middelen beter aan de arme Ierse boeren kon gegeven worden om het tij te doen keren. Deze manier van werken deed het idee ontstaan dat de Engelsen voor deze hongersnood geheel verantwoordelijk waren. In 1845 telde Ierland 8.295.000 inwoners, vijf jaar later was de populatie met 2.500.000 verminderd - 1,5 miljoen kwamen om van hongersnood en ziekte en 1 miljoen verlieten hun land.

Door het Engelse onvermogen, de ondoeltreffende politiek en door eenvoudige onwil iets aan de hongersnood te doen hadden de Ieren niet veel meer keuze dan te emigreren. En dat was geen eenvoudige zaak. Ten eerste beperkte het vertrek zich tot de lente en de zomer. Bestemmingen waren meestal Amerika, Canada en Australië. Canada en Australië werden uit noodzaak gekozen. Daar Ierland een kolonie van Engeland was, zeilden de schepen enkel naar Engeland of naar andere Engelse bezittingen. Om bijvoorbeeld naar Amerika te emigreren moesten de Ieren eerst naar Engeland varen om dan daarna naar Amerika te gaan. Bijgevolg was het goedkoper om direct naar Canada of Australië te varen. Maar toch bleef Amerika, voor de meeste Ieren, de bestemming waar ze moesten zijn. In 1846 was de bestemming van 60 % van de 106.000 emigrantenvan Amerika.

De reis naar het 'beloofde land' was enorm gevaarlijk. De Ieren werden via gebrekkige boten, ook 'doodkistschepen' genoemd, overgebracht. Deze boten waren gebrekkig gebouwd, waren overladen en hadden niet voldoende water en voeding aan boord. Om de dingen nog erger te maken, droegen de schepelingen diverse overdraagbare ziektes met zich mee die zich gretig over de massa verspreidden. Bijgevolg stierven velen aan boord of in de eerste weken na aankomst.

Daar de Ierse inwijkelingen geen speciale vaardigheden hadden, waren ze enkel geschikt om

handarbeid te doen. Amerika was juist in volle technische revolutie en had nood aan goedkope werkkrachten die in povere condities wilden werken. Bijgevolg werden de Ierse immigranten voor het grootste deel doodgewone arbeiders. Het was niet ongewoon dat Ierse vrouwen dienststers werden. Veel Amerikanen keken neerwaarts op de functie als dienstster en de Ieren waren in geen positie om neen te zeggen. Maar voor de Ierse vrouwen had het beroep van dienstster zo zijn voordelen. Een dienstster had gratis kamer en eten en daar deze taak veel tijd in beslag nam hadden deze vrouwen niet zo veel tijd om hun loon te spenderen. Zo kwam het dat velen hun verdiensten naar Ierland stuurden om familieleden financieel bij te springen. De mannen daarentegen deden vooral het zware werk zoals spoorwegen aanleggen, kanalen graven of in de mijnen werken.

De Ierse immigratie had voor Amerika grote sociale gevolgen. Vóór deze toevloed was Amerika overwegend protestant. De grote Ierse bevolkingstoename zorgde ervoor dat het katholicisme de grootste godsdienst werd. Dat werd door de Amerikanen niet altijd in dank afgenomen. Vijandigheid tegenover de Ieren kwam veel voor. En de Ieren werden voor elke maatschappelijke tegenslag de zondebok. Amerikanen zagen vele Ieren als luie dronkaards, en politieke groeperingen, zoals de 'Know Nothings' zagen de Ieren als een complot, vanwege de paus, om het land over te nemen.

Maar voor de Ieren die in Ierland achterbleven had de hongersnood nog een laatste effect. Ondanks het feit dat velen hun vaderland verlaten hadden, bleef nog een groot aantal in Ierland. De armsten konden de overtocht niet betalen en waren genoodzaakt de hongersnood door te komen. Diegenen die voldoende hadden zagen het nut van zo'n overtocht niet direct zitten. Voor degenen die achterbleven door hetzij door vrije wil of door noodzaak, had de hongersnood, na de sociale omwenteling, grote invloeden. De hongersnood inspireerde velen tot het katholicisme. Het katholicisme was altijd de godsdienst van de boeren geweest, maar tot het tijdperk van de hongersnood had het Iers Katholicisme, tegenover de rest van Europa, weinig aanzien. Maar de hongersnood bracht het meer dogmatisch Europees Katholicisme en het Iers Katholicisme dichter bij elkaar. De erkenning dat de grote bevolking invloed had op de omvang van de hongersnood was niet voor de Ieren weggelegd. Er was een toename van huwelijken op latere leeftijden en zelfs van celibaat. De hongersnood verhoogde ook de interesse in het Ierse nationalisme. Veel politici schonken, na de hongersnood, meer aandacht aan de landelijke problemen. Als gevolg van de hongersnood werd er opgekomen om de rechten van huurders te versterken. Hoe dan ook, de landeigenaars hielden voet bij stuk en het zou nog zo'n 60 jaar duren voor Ierland een vrij land werd.

De hongersnoodcrisis was maar één van vele factoren die tot de sociale omwenteling leidde in het midden van 19de eeuw. De grote decentralisatie van de macht was een gemakkelijk middel om de Engelse expansie succesvol te laten verlopen. De Engelsen gebruikten Ierland als landbouwproducent voor goederen bestemd voor Engeland. De Ieren waren verplicht met kleine, minder vruchtbare stukken land tevreden te zijn. De meest vruchtbare gronden waren voor de Engelsen bestemd. In die tijd poogden de Engelsen hun cultuur aan de Ieren op te leggen. Dit cultureel conflict zorgde voor een zeer gespannen toestand tussen beide bevolkingsgroepen, wat soms voor hard wapengekletter zorgde. De Ieren waren genoodzaakt om op kleinere oppervlakten te gaan leven en de explosieve toename van de bevolking verhoogde de waarschijnlijk de kans op een economisch drama. En dit drama kwam er in de gedaante van de aardappelschimmelziekte, welke de gehele voedselbron van de boeren te niet deed. Daaruit voortvloeiend kwam bijna een miljoen Ieren om het leven en ongeveer een half miljoen emigreerden naar Amerika en andere landen, waar ze dienst deden als arbeiders bij de industriële revolutie. Diegenen die Ierland niet konden of wilden verlaten, vonden hun toevlucht in zowel het katholicisme als het nationalisme.